ISSN: 2147– 5490

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Sayı *Issue* **30 • Yıl** *Year* **11 • Nisan** *April* **2023**
www.dedekorkutdergisi.com

DOI: http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut524

Araştırma Makalesi/ Resarch Article

Olma Hali (in Mediis Rebus) / Yaşar Kemal'in "İnce Memed" Romanı: Aşkın Yurtsuzluk Yönelimsizlik Coğrafyasında Yazınsal Haritalama

The State of Being (in Mediis Rebus) / Yaşar Kemal's Novel "İnce Memed": Literary Mapping in the Geography of Transcendent Homelessness and Disorientation

Fatih Arslan*

Öz

Yeryüzünde var olan mekânların, insan üzerindeki etkilerini farklı şekillerde ele alan ve sentezleyen bilimlerin başında coğrafya gelmektedir. Coğrafya biliminin özelliklerinden biri, yeryüzünün fiziki mekânlarını ele alırken, doğanın etkisi sonucunda toplumlar içerisinde ortaya çıkan kültür değerlerini yansıtmasıdır. Bu özelliğinden mekânın insan üzerindeki etkisini ele alan edebiyat da coğrafya ile yakın ilişkidedir. Çünkü edebiyatın kalem neferleri yazar ve şair, bireylerin ve toplumların mekânsal algı şekillerinin yansıtıcısı olan psikolojik durumları eserlerinde yer vermektedir. Sanat eserinin temel niteliği dünyada ve dünyadan ilham almak üzerinedir. Konusu, uçları, kapsamı ne kadar değişken olursa olsun insan temelli bir yapı içerisinde kendini anlamlandırır. Durma, bulunma halimiz de aynı evrenin somut noktaları üzerinedir. Bu yönüyle somut haritalar, soyut tasarımları kurmacayla gerçekliğin sınırlarında yeniden üretmek amacına gayret ederler. Yeniden yapmak metinle yeni bir gerçekliği yapma tavrına bürünmektir. Bu çalışmada da var olan coğrafya-edebiyat ilişkisi, Türk edebiyatının en önemli coğrafik mekân yazarı olan Yaşar Kemal'in İnce Memed roman serisi üzerinden anlatmaktadır. Çalışmada ilk olarak roman içerisindeki fiziki mekânların Google Earth programında koordinatlandırılıp Arc Map 10.2 yazılımıyla haritalandırılma işlemi gerçekleştirildi. Sonra tespit edilen gerçek mekânlarda, coğrafik ve beşerî etkiler sonucunda ortaya çıkan kültürel jeopolitik yapıların roman içerisindeki varlık alanı belirlendi. Son olarak da coğrafik unsurların bireyde yarattığı psikolojik ve sosyolojik etkilerin, bilişsel yansıması olan metaforik anlam ağları tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, haritalama, mekân, Yaşar Kemal, İnce Memed.

Abstract

Geography is one of the sciences that deals with and synthesizes the effects of places on earth in different ways on people. One of the characteristics of the science of geography is that it reflects the cultural values that emerge in societies as a result of the influence of nature, while dealing with the physical spaces of the earth. Because of this feature, literature that deals with the effect of space on people is also in close relationship with geography. Because the writers and poets of literature, the psychological states that reflect the spatial perceptions of individuals and societies include in their works.The essential nature of the work of art is the world and the inspiration from the world. Regardless of its subject, ends and scope, it makes sense within a human-based structure. Our state of being still is on the concrete points of the same universe. In this respect, they strive to reproduce concrete maps and abstract designs within the boundaries of reality through fiction. To remake is to take the attitude of making a new reality with the text.In this study, the relationship between geography and literature is explained through the İnce Memed novel series of Yaşar Kemal, the most important geographical location writer of Turkish literature. In the study, firstly, the physical spaces in the novel were coordinated in Google Earth program and mapped with Arc Map 10.2 software. Then, the area of existence of cultural geopolitical structures that emerged as a result of geographical and human effects in the real places determined in the novel was determined. Finally, metaphorical meaning expressions, which are cognitive reflections of the psychological and sociological effects of geographical factors on the individual, were determined.

Keywords: Geography, mapping, place, Yaşar Kemal, İnce Memed.

Sorumlu Yazar *Corresponding Author*
*Prof. Dr.
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Elazığ/Türkiye.
Elmek: farslan@firat.ed.tr
ORCID: 0000-0002-9231-1820

Makale Geçmişi *Article History*
Geliş Tarihi: 03.03.2023
Kabul Tarihi: 05.03.2023
E-yayın Tarihi: 30.04.2023

Atıf/*Citation:*
Arslan, F. (2023). Olma Hali (İn Mediis Rebus) / Yaşar Kemal'in "İnce Memed" Romanı: Aşkın Yurtsuzluk Yönelimsizlik Coğrafyasında Yazınsal Haritalama. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (30), s. 68-84.

Giriş

İnsan, yeryüzünde var olmaya başladığı andan itibaren, ruhen ve bedenen ayaklarının yere sağlam basacağı varoluşsal bir mekân yaratmayı amaç edinir. Bu amaç için de fiziki mekanları inceleyen coğrafyaya dair unsurları bir paradigma olarak ele alır. Çünkü coğrafya, Yunanca geo (yer) ve graphein (yazmak) anlam varlığı içinde oluşmuş bir terim olmasının yanında yer yüzeyini bir başka deyişle "mekânı", insan ile çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimi inceler, dünyanın öyküsünü anlatır (Kefeli 425). Bu durum insana, yaşayabileceği uygun koşulların ya da yok oluşunu hızlandıracak ortamların coğrafi mekânlarda gizli olduğunu gösterir. *İnsan-coğrafya* arasındaki bu mekânsal etkileşim düzlemine zaman içerisinde kültürel, tarihi ve edebi dünyaların kuramsal alanları da eklenerek mekânsal etkileşiminin sınırları daha da genişler ve farklı inceleme sahalarının ereklerine ulaşmada coğrafi unsurlar yol gösterici bir pusula olur.

Coğrafya rehberliğinde yaşadığı ortamın iklim şartlarından, toprak örtüsünden, yer şekillerinden, sularından, bitki örtüsünden ve hayvanlarından etkilenen insan; bunlardan korunmak veya yararlanmak amacıyla onlarla uyum içerisinde yaşamanın yollarını aramıştır. Bu arayışını gerçekleştirirken duygulanmış, düşünmüş, fikirler üretmiş ve bunları başkalarıyla paylaşmanın yollarını aramış ve adına edebiyat dediğimiz bilim-sanat dalını yaratmıştır. Coğrafi alanların insan üzerindeki bu etkileşimini yansıtan bir yaratım sahası olarak ortaya çıkan edebiyat, yazarlar ve şairler aracılığı ile fiziki mekânların edebi metinler dünyasında ruh kazanmasını sağlar. Özellikle edebi metin yazarları eserlerinde yarattıkları mekânlarda, fiziki coğrafi ortamda yaşadıkları ve bu ortamda etkilendikleri durumları yansıtması sayesinde mekân, vakanın kahramanlarından biri haline gelir (Aktaş 131). Böylelikle insanın doğal ortamla etkileşim halinde olduğu gerçek ortam ile beşerî (kültürel) ortamın kaynaşmasını kurmaca metin dünyasında gösteren "*edebi bir coğrafî ortamın*" yaratılması sağlanır.

Dünya üzerinde edebi metinlerdeki coğrafi ortamın incelenmesine dair çalışmalar, 1950'li yıllara kadar çok fazla kuramsal çerçevede varlık kazanamamıştır. Bu yıllardan sonra *Hümanistik coğrafya* başlığı altında inceledikleri eserlere dair yazılar yazan *Yi-Fi Tuan* ve *Donald Meinig*, edebi metinlerde yer alan çevresel faktörlerin yazarlar tarafından tıpkı coğrafya bilimcileri gibi işlediğini vurgulamışlardır. Yazarlar hakkında yapılan bu değerlendirmenin ardından coğrafya-edebiyat ilişkisini belirleyen disiplinel çalışmalar hız kazanmıştır. 2000'li yıllardan günümüze gelindiğinde ise kartografik mekânsal incelemelerin ön plana çıktığı kuramsal yaratım sahası olan Franco Moretti'nin *Atlas of the European Novel* adlı çalışması, edebiyat coğrafyası üzerine yeni bir haritalama tekniğini ortaya çıkarmıştır. Moretti, coğrafi merkezli eleştirinin başlangıç amacını şu şekilde açıklar: Uzamı, sarayın dar koridorlarının bir hayli ötesine genişleterek tasvir etmek, coğrafi olandan toplumsal olana kadar geniş bir keşif sürecini başlatmak demektir. (Moretti, 18). Bu geniş yelpazeli uygulama metodundan hareketle, coğrafi alan incelenmesine hitap eden metin özellikleri belirlenerek metinlerdeki coğrafi verilerin toplanıp kartografik şekilde düzenlenmesi sağlanması gerçekleşmektedir. Merkezinde *coğrafya-insan-edebiyat* kavramlarının ilişkiler ağı olan bu uygulamalı metot, genel edebiyat coğrafyasına uyarlanabilecek yeni bir harita/lama/nın ortaya çıkmasını gerçekleştirerek yeni yöntemlerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Son dönemde ise Bertrant Westpal'ın aynı adlı kitabından hareketle ortaya çıkan *jeoeleştiri*, edebi ve coğrafi ortamın ilişkilerini kuramsal çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır.

Edebi metinlerin mekânsal alanlarını inceleyen jeoeleştirinin temel görevi, dünyadaki yerimizi ve mekânımızı anlamlandırmamıza yardımcı olan yeni kartografyaları incelemek, keşfetmek ve kuramsallaştırmaktır. (Tally, 155). Sonuç olarak tarihsel düzlemde coğrafi ve edebi alanların ortak ilerlemeleri ile ortaya çıkan bu kuramsal inceleme alanları, coğrafi bilgi sistemlerinin nitel ve nicel verilerinin edebiyat coğrafyasında uygulanması ile var olduğu görülmektedir. Türk edebiyatında da coğrafya ve edebiyatı kapsayan inceleme sahasına bilerek ya da bilmeyerek yardımcı olan çoğu sanatçı, edebi bir coğrafi ortam yaratırken eserlerinde var olan coğrafi mekânların, toplumun kültür ve medeniyet özellikleri ile bir bütün olarak algılanmasını sağlamıştır. Türk edebiyatında bu algıyı yaratan sanatçıların başında, kurmaca dünyanın gökyüzünde keskin bakışlarıyla gözlemlerini yapan ve yaptığı gözlemlerle toplumun hem coğrafi hem de beşerî unsurlarını içerisinde barındıran edebi bir harita yaratan *Yaşar Kemal* gelmektedir. Yazarın kurmaca âleminde genellikle Çukurova bölgesini okuyucusuna yansıtması ve özellikle farklı olay zincirleri ile Çukurova'nın fiziki mekân coğrafyasını, tarihi ve kültürel coğrafyası ile birleştirerek yeni bir edebi coğrafi kimliğin var olmasını sağlaması bu alanda sanatçıyı özel kılmıştır. Kendisine atfedilen *"Çukurova yazarı"* söylemine karşılık yazar, düşüncelerini söyle dile getirmiştir: Ben gökyüzünden yere inmedim ki, Çukurova'da bir köyde doğdum, bir kasabayı, bir şehri, bir toprak parçasını yaşadım. Akdeniz'i Torosları yaşadım. Kafka bir bürokrat takımı içinde yaşamasaydı Dava'yı, Şato'yu yazabilir miydi? (…) Dostoyevski Petrograd'ı, Sibirya'yı yaşamasaydı, oradaki insanları yaşamasaydı, insan psikolojisini böylesine sağlıklı, derinlemesine verebilir miydi? (Kabacalı 20-21). Bu düşünceleri bağlamında yaşadığı

Çukurova coğrafyasını, beşerî unsurlarla eserlerinin merkezine başarılı bir şekilde yerleştiren Yaşar Kemal'in nehir roman örneği olan İnce Memed serisi, bu makalenin yazılış amacı olan edebiyatımızdaki coğrafi haritalandırmanın varlık alanını belirlemek için uygulama örneğini oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle İnce Memed adlı roman serisinde adı geçen mekânlar, *Google Earth* programında koordinatlandırılarak *Arc Map 10.2* yazılımıyla haritalandırılma işlemi gerçekleştirildi. Bu haritalardan hareketle metin dünyasında var olan mekânların beşerî unsurlarla nasıl etkileşim halinde olduğunu metin içerisinde *kişi- olay- zaman- mekân* unsurlarının etkileşimi ile ortaya çıkarılarak, roman düzleminde coğrafi merkezli bir incelemenin yapılması amaçlanmaktadır.

Yaşar Kemal; sözlü geleneğin masalları, destanları, halk hikâyeleri gibi ürünlerinin etkisinde kalarak, ilk defa yazılı edebi düzlemden sözlü edebi düzleme geçen kahraman olan İnce Memed'in öyküsünü dört ciltlik *İnce Memed* roman serisinde anlatmıştır. Yazar, eserinde 1930'lu yılların Çukurova'sında var olan ekonomik, toplumsal ve siyasal durumları; bu coğrafyanın çoğunluğunu oluşturan köylünün içinde bulunduğu cehalet ve yoksulluğun temeli olan ağa-bürokrasi koalisyonunun kötü sonuçlarını realist çizgide anlatır. Romanın kurgu dünyasında var olan bu çıkmazları yazar, bir köylü çocuğu olan İnce Memed'in kendi silahı ile açar yol aramaya başlaması ile ortaya çıkan olayları, coğrafi unsurlarla anlatarak okura edebi âlemde görsel bir şölen yaratır. Oluşturulan panoramik coğrafya dominantlığında mekân-insan paralelindeki eser böylece kanlı canlı bir perspektif kazanmaktadır.

Yazarın plüralist söylemi çoklu okuma ve algılayışa olanak sunar. Roman serisi yalnızca İnce Memed ekseninde helezonlar çizmez. Coğrafik tasvirlerin çizdiği optimal

iz düşüm, mekân ve karakteri beraberce adım adım yürütür, büyütür. İnce Memed roman serisinde öncelikle coğrafya merkezli (géo-littéraire) bir literatür araştırmasının gerçekleşebilmesi için odaklanması gereken noktaların birincisi, edebi metnin varlık sahasındaki gerçek ya da kurgusal mekânların tespit edilmesi; ikincisi, edebi metnin coğrafi unsurları yani mekânın yer şekilleri, iklimi, su kaynakları… gibi özelliklerin gerçekçilik ilkesine göre değerlendirilmesi; üçüncüsü ise yazarın zihninde yer alan coğrafya deneyimin edebi metne metaforik yansımasının belirlenmesidir. Bu bağlamlar etrafında incelenen ve Çukurova'nın yerel bir haritasını edebi bir ortamda çizen bu roman serisinin kurmaca dünyası, harmanlandığı coğrafi ve edebi kavramlar ışığında *eser-yazar-okur* etkileşimi ile şu başlıklar altında çerçevelenecektir:

İnce Memed'in Varlık Kartografyası

Kartografyalar, coğrafya biliminde yeryüzündeki mekânsal unsurları insanlığa görselleştirirken; edebi metin içerisinde ise kelimelerle inşa edilen öykü anlatma eyleminde mekânları okuyucu zihninde canlandırır. Yaşar Kemal de kendisini coğrafyasının bir parçası olarak gördüğü Çukurova'yı hem coğrafik hem de edebi kartografyaların yararlanacağı bir bakış açısıyla İnce Memed romanın içerisine sözcüklerle gerçek bir mekân olarak çizmektedir. Roman örgüsü içerisinde; Çukurova, Mersin, Osmaniye Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep ayrıca; Şanlıurfa, Malatya, Elâzığ illerine yer yer değinilmiştir. Asıl mekân Çukurova – Osmaniye – Toroslar üzerinde şekillenmektedir. Aşağıdaki haritada da belirtildiği gibi coğrafi tanım olarak Çukurova, Kuzeyde Toros Dağları (Bolkar ve Aladağlar) doğuda Avanoslar (Nur Dağları), batıda aşağı yukarı Mersin – Tarsus ovasının doğu kesimi ve güneyde de Akdeniz ile çevrilidir.

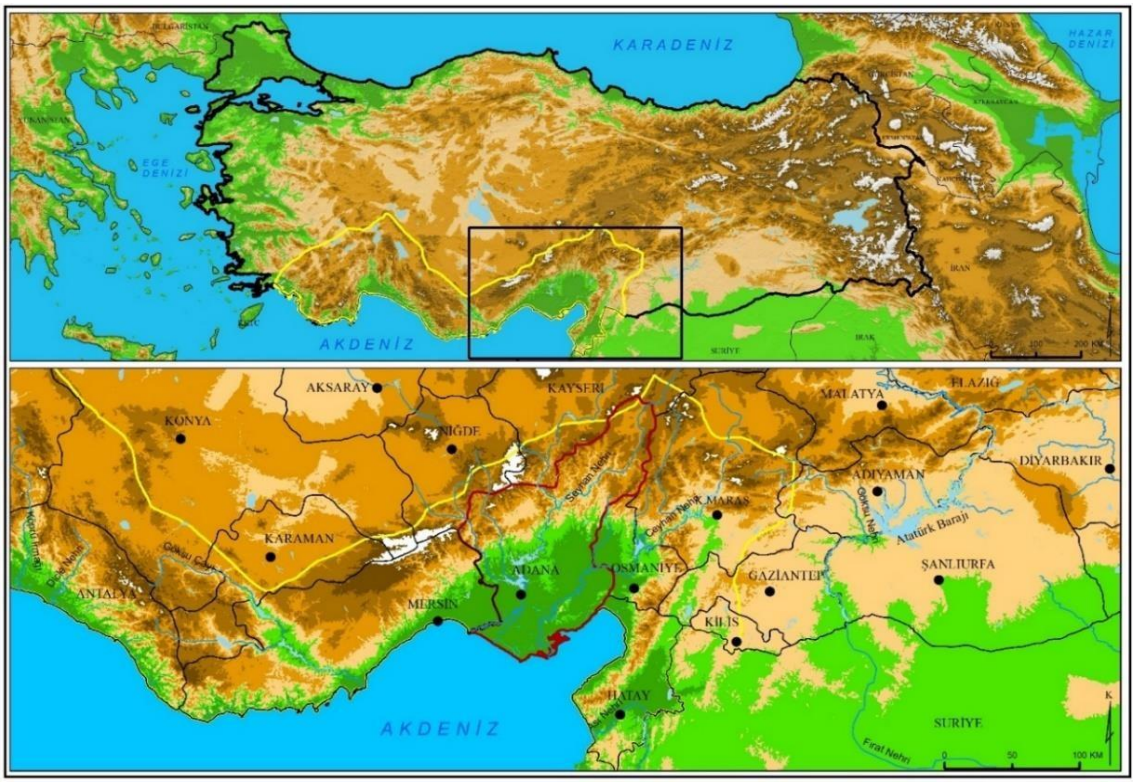

Harita 1: Romanın Geçtiği Mekânların Gerçek Coğrafi Sınırları

Ortaya çıkan bu haritaların roman içerisinde sözcüklerin gücü ile nüvelenmesi, yazarın serinin ilk kitabı olan İnce Memed I'deki Çukurova'yı bilimsel bir tasviri ile başlar: Toros dağlarının etekleri ta Akdeniz'den başlar. Kıyıları döven ak köpüklerden sonra doruklara doğru yavaş yavaş yükselir. Akdeniz'in üstünde daima, top top ak bulutlar salınır. Kıyılar dümdüz, cilalanmış gibi düz, killi topraklardır. Killi toprak et gibidir. Bu kıyılar saatlerce içe kadar deniz kokar, tuz kokar. Tuz keskindir. Düz, killi, sürülmüş topraklardan sonra Çukurova'nın bükleri başlar. Örülmüşçesine sık çalılar, kamışlar, böğürtlenler, yaban asmaları, sazlarla kaplı, koyu yeşil, ucu bucağı belirsiz alanlardır bunlar. Karanlık bir ormandan daha yabani, daha karanlık! Biraz daha içeri, bir taraftan Anavarza'ya, bir taraftan Osmaniye'yi geçip İslahiye'ye gidilecek olursa geniş bataklıklara varılır. Bataklıklar yaz aylarında fıkır fıkır kaynar. Kirli, pistir. Kokudan yanına yaklaşılmaz.

Çürümüş saz, çürümüş ot, ağaç, kamış, çürümüş toprak kokar. Kışınsa duru, pırıl pırıl taşkın bir sudur. Yazın otlardan, sazlardan suyun yüzü gözükmez. Kışınsa çarşaf gibi açılır. Bataklıklar geçildikten sonra, tekrar sürülmüş tarlalara gelinir. Toprak yağlı, ışıl ışıldır. Bire kırk, bire elli vermeye hazırlanmıştır. Sıcacıktır, yumuşaktır (Kemal, İnce Memed I 9). Yazar, hayatının merkezi olan Çukurova'yı bu şekilde okurun zihninde resmederken var olan gerçek mekâna ait unsurları bir bütün olarak ele almaktadır. Özellikle bitki örtüsü ve yeryüzü şekillerini harmanlayan edebi bir *"Çukurova Kartografisi"* çizmiştir. Çukurova dışında anlatılan diğer fiziki mekânlar dâhilinde ortaya çıkan edebi kartografya şu şekildedir:

Harita 2: İnce Memed 1 Mekânlar

Romanda, haritada belirtilen yerler arasında kalan geniş çevresel mekânlar: *Anavarza, Osmaniye, İslâhiye, Dikenlidüzü, Çukurova, Yalnız Dut Düzü, Azaplı, Sumbas, Kozan, Suriye, Çürükçınar, Kabaağaç, Kadirli, Adana, Çiçeklideresi, Yüreğir Ovası, Akkale ve*

Andırın'dır. Yazar, bu çevresel mekânların yerleşim biçimi olan Değirmenoluk, Kesme, Sakar, Aksöğüt, Aktozlu, Bozkuyu, Karadut ve Vay Vay köylerinde yaşayan insanların başından geçen olayları içinde bulunduğu coğrafya sınırları ile anlatmıştır. Roman içinde edebi ortamın coğrafya ile harmanladığı en önemli mekânların başında Dikenlidüzü köyü gelmektedir.

Dikenlidüzü bu düzlüklerden biridir. Dikenlidüzü'ne beş kadar köy yerleşmiştir. Bu beş köyün beşinin de insanları topraksızdır. Cümle toprak Abdi Ağanındır. Dikenlidüzü, dünyanın dışında, kendine göre apayrı kanunları, töresi olan bir dünyadır. Dikenlidüzü'nün insanları, köylerinden gayrı bir yeri bilmezler hemen hemen. Düzlükten dışarı çıktıkları pek az olur. Dikenlidüzü'nün köylerinden, insanlarından, insanlarının ne türlü yaşadıklarından da kimsenin haberi yoktur. Tahsildar bile iki üç yılda bir uğrar. O da köylülerle hiç görüşmez, ilgilenmez. Abdi Ağayı görür gider. (…) Çakırdikeni en pis, en kıraç toprakta biter. Bir toprak ki bembeyaz, peynir gibidir. Ot bitmez, ağaç bitmez, eşek inciri bile bitmez, işte orada çakırdikeni keyifle serile serpile biter, büyür, gelişir. En iyi toprakta bir tek çakırdikenine rast gelinmez. Bunun sebebi, bir kere iyi toprak boş kalmaz, her zaman sürülür, ekilir. Bir de öyle geliyor ki çakırdikeni iyi toprağı sevmez. Ne iyi ne kötü boş bırakılmış orta halli toprakta da biter çakırdikeni. Çakırdikenini söker, yerini ekerler. Toros dağlarının doruklara yakın etekleri bu minval üzeredir (Kemal, İnce Memed I 10-12). Bu tasvirler ile yazar, gerçekçi bir mekân olan Dikenlidüzü'ye dair hem fiziki coğrafi hem de demografik coğrafi bilgi vermektedir. Dikenlidüzü ile kıraç, verimsiz topraklarla donanmış ve cehalet içinde yaşayan halka sahip bir köyün, Abdi Ağa'nın karşısında acı çekerek kıvranışının yansıması anlatılır. Çakırdikeninin kötü toprakta bitmesi coğrafi gerçekliğinin yanı sıra çift kutuplu değere dönüşmektedir. Toprağın insanla özdeşleşen kutsi öyküsüne gönderme yapılarak bedbin dokunun doğurduğu yine kötücül olacaktır mottosu vurgulanır. Kötülüğün ilkesi irade gerilimindedir, (...) kıyamet karışımına girmiş olan bir ırkın Prometheus'vâri megalomanisindedir (Cioran, 10). Abdi Ağa'nın benliği/toprağı kötücül megalomaniyle yoğrulduğu için çıkan ürün kuşkusuz diken olacaktır. Yazarın zihinlere kazınacak uzun soluklu tasvirlerle çakırdikeni üzerinden dikkat çektiği ikinci nokta ise, orta halli toprakta da yaşama şansı bulmasıdır. Ortanın griyi temsil eden aradalık değerinde olması, insan bağlamında ne iyi ne kötü olmayı imlemektedir. Boş bırakılmış orta halli köylünün kötülükle dolması kolayca mümkündür. Dikenleri bertaraf etmenin çaresi, kötüye ve bana dokunmayan yılan bin yaşasıncılık pragmatistliğine muteriz olabilme verimliliğinden geçer.

Serinin ikinci kitabı olan İnce Memed II'deki anlatılan fiziki mekânlar dâhilinde ortaya çıkan edebi kartografya şu şekildedir:

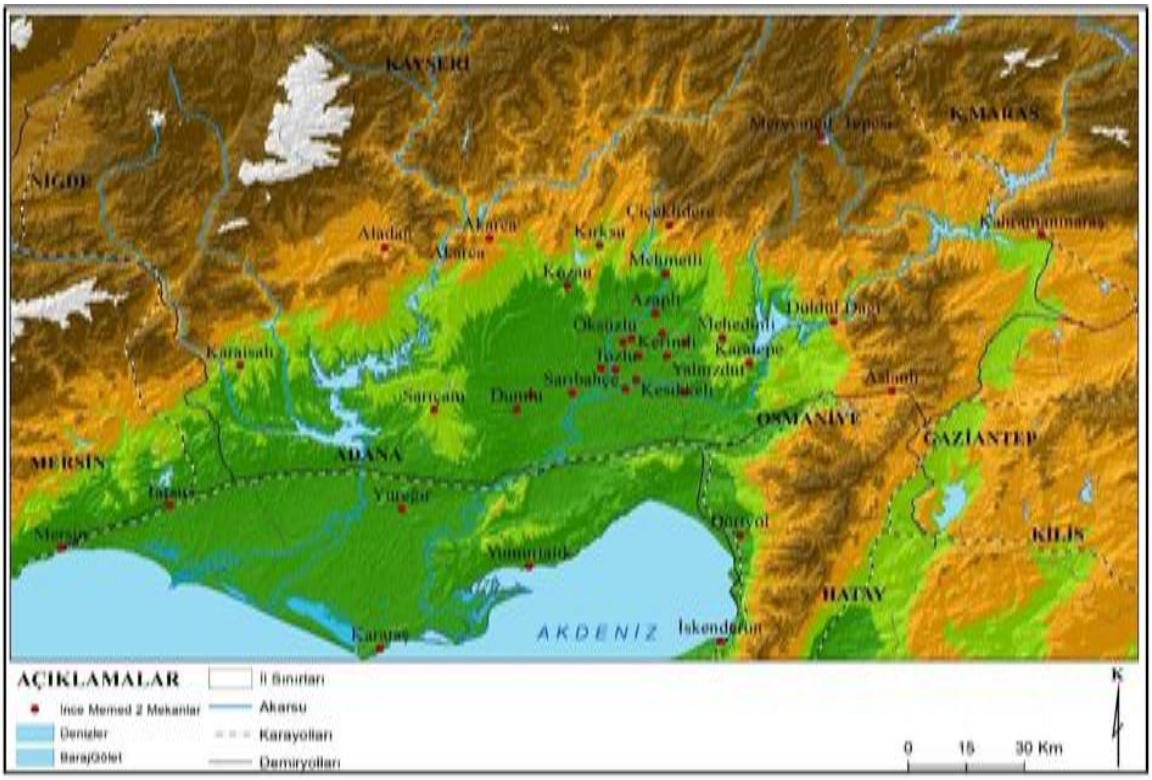

Harita 3: İnce Memed 2 Mekânlar

Yukarıdaki haritada görüldüğü üzere yazar, birinci ciltteki mekân sınırını bu seride daha genişletmiştir. Mekânlar daha çok verim toprakları ile ünlü, gerçek bir coğrafi alan olan Anzavar ovasındaki Bozkuyu, Çıkçıklar, Akmezar, Vayvay, Hemite, Orhaniye, Selimiye, Endel, Kesikkeli, Bozkuyu Aslanlı, Hacılar, Aslanlı, Memetli, Harmanca, Yalnızdut, Mehedinli, Öksüzlü, Tozlu ve Akmaşat köylerinden oluşmaktadır.

Bu seride, gerçek coğrafi özellikleri ile benzerlik gösteren mekân tasvirlerinden biri de *Harmanca* köyüdür. İnekleri, atları, öküzleri, Harmanca köyünde yetişen tekmil yaratık ince, uzun, sert, güzeldi. Hele insanları insan güzeliydi. Maraş illeri, aşağı ova insanları Harmanca insanını salt güzelliğinden, yakışıklılığından tanırlardı. Harmancının kuşları, böcekleri de uzundu, renkliydi. Öteki kuşlardan, böceklerden daha güzel öter, daha güzel parlarlardı. Dahası onurlarına düşkün, sert insanlardı. Harmancıda çok kan dökülürdü. Harmancıda kan dökülmesi bir gelenekti, onun için çok az kişinin yüreğine korku düşerdi. Havasının, suyunun, toprağının sertliğinden olsa gerek, orada her şey kütür kütürdü (Kemal, İnce Memed II 126). Beşeri özelliklerin fiziki coğrafya ile birleştiği bu mekânsal tasvirin, verimli Anazavar ovasını güzelliklerini okura anlatsa da tıpkı birinci ciltteki gibi köylünün cehaletle kavrulduğu, ezildiği lanetli bir dünya olan Dikenlidüzü ile aynı makûs kaderi paylaşarak doğa güzellikleriyle değil kan, gözyaşı ve zulüm gören insanları ile ön plana çıkarmaktadır. Mekân-karakter etkileşimindeki ayrışmazlığa dikkat çeken yazar, coğrafyaya ruh ve kontrol otomatizmi atfederek birey üzerindeki yönlendirilmişliği aktarır. Harmanca köyünün sert insanı, iklimin çocuğu olmanın natüralist izlerini yansıtmaktadır. Bir çeşit iklimsel gen aktarımıyla coğrafyanın havası, yaşayan insanların ruhuna da sirayet etmiştir. İklim-insan benzeşmesi klişeleşmiş genellemelerle halk arasında sıklıkla kurulan bir ilişkidir.

Doğu ve İç Anadolu halkının sertlikle bağdaştırılması iklimsel koşulların sertliğiyle eş güdümlüdür. Öyle ki tarihte Türklerin mücadeleci kimliği iklimsel zorlukların yüklediği dirençle ifade edilmiştir. Orta Asya'daki doğal çevre ve iklim şartları, etkisini en fazla Türk karakteri ve hayat tarzı üzerinde göstermiştir. (...) Orta Asya'nın sert ve elverişsiz tabiatına ve iklimine kendilerini uydurmuşlar, yani onun gerektirdiği karakteri almışlardır (Koca, 9). Coğrafya ve iklimin birey üzerindeki etkilenişleri tarihsel gerçeklikte olduğu gibi söz konusu eserde de prolepsis hüviyete bürünmektedir. İklim koşulları bireyin karakterinden önce oluşarak ruh formuna etki etmiştir. Doğa bu becerisiyle, homo faberin her şeye gücü yeter (!) salgılarının beyhudeliğini delillendirir. Nihayetinde birey eşyaya, doğaya ne kadar hükümranlık kurmuş olsa da hâlâ ondan öncesi varlığını ilân eden coğrafi praksislerle şekillenmektedir. Çünkü insan, doğadadır, düşüncesiyle doğayı aşsa bile doğanın yasalarına tabidir (Fromm, 107).

Serinin üçüncü kitabı olan İnce Memed III'te anlatılan fiziki mekânlar dahlinde ortaya çıkan edebi kartografya şu şekildedir:

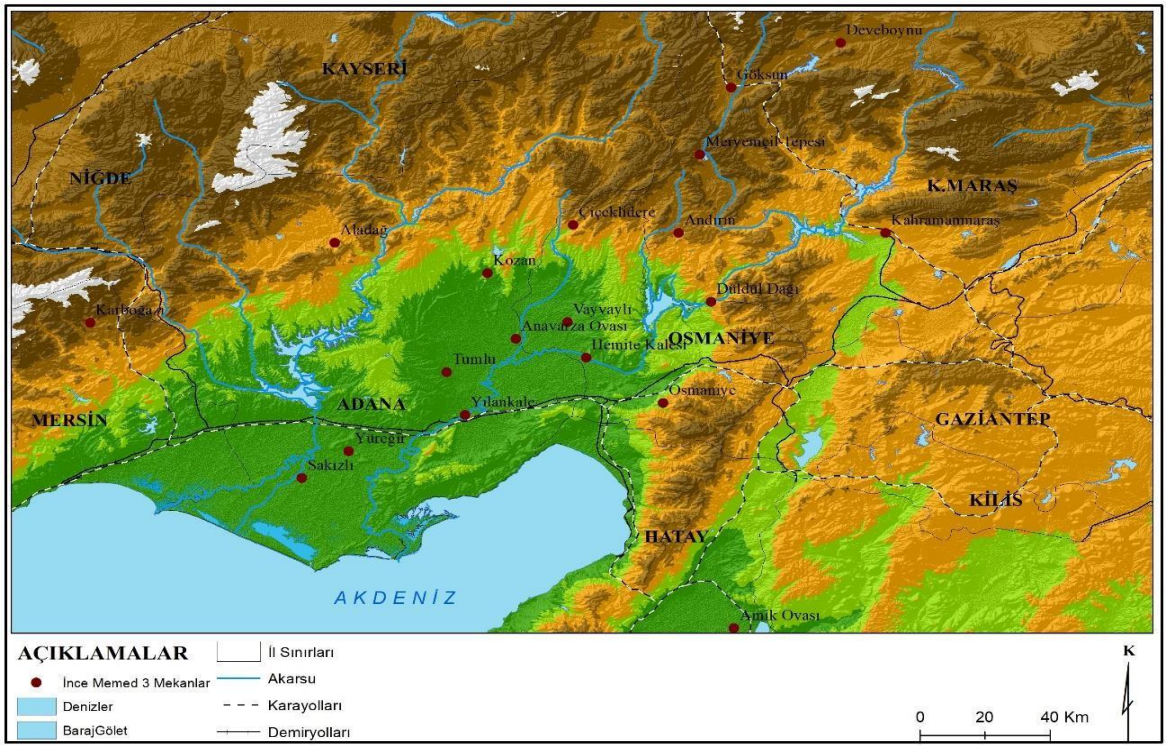

Harita 4: İnce Memed 3 Mekânlar

Yazar, ikinci serinin sonunda girdiği çatışmada yaralanan başkarakter İnce Memed'in bir süre olay örgüsünden geri çekilmesinin ardından Akdeniz ve Çukurova'yı anlatan mekânsal tasvir şöleniyle okurunu baş başa bırakır. Eskiden yaz gelince, yazdan da önce, baharın ucu gözükünce Çukurun insanları sıcağa, toza, sineğe yakalanmadan göçlerini yükletip yaylaya, o mavi dağlara göçer, mavi soğuk suların başına çadırlarını, alaçıklarını kurarlardı. Şimdi dağlar yitirilmiş bir cennet, bir acı özlemdi. Yarpuz kokulu serin pınarlar, yediveren dağ çiçekleri, alageyikler, her evin önünde bir çatala kondurulmuş alıcı kuşlar, beli uzun büyük gözlü, kız yeleli Arap atlar ve ince uzun bacaklı tazılar onlar için artık erişilmez bir eski düştü. (…) Her

Çukurovalının gönlünde, bir gün gene eski yaşama dönmenin yalımı parlardı (Kemal, İnce Memed III 11). Görüldüğü üzere yazar, bu mekân tasviri ile beşerî faktörleri etkisi ile zulmün hâkim olduğu Çukurova'yı kötülüğün hâkim olduğu çukur ile özdeşleştirerek, insanların coğrafi güzellikleri ile hatırladığı eski Çukurova günlerine özlemle atıfta bulunur. Dağ metaforunun özgürlük, ferahlık, hafiflik gibi kavramların yansıtıcısı olması, dağa uzak kalındıkça toplumsal habitustaki olumsuz değişime sebebiyet vermektedir. Eski Çukurova yerlilerinin dağla olan ilişkisine duyulan özlem, dağı kötülük paratoneri edimiyle kimlikleştirir. Geçmiş günlerin andan iyi durumda olması, yarına dair umutsuz tohumların çakırdikeni suretinde yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Geçmişi an'a taşıyan anlatıcı, tekrar edilebilen şimdiki zaman olarak bir daha geri getirilemeyecek olanın negatifliğini (Han, 22) satırlara serpiştirmiştir. Yazarın negatif fibrilasyon düzensizliğini gerçek-kurgu arasında medcezir fırtınasıyla yaratması, okuru sorgulamalara sevk ederek bahsi geçen mekânları geçmiş ve şimdi mukayeseleri yapabilme yetkinliğine ulaştırmaktadır. Haritadaki diğer yerleşim mekânları olan Çamlıyol, Yalnızkurt, Çankazık, Vayvay, Karaburçlu, Kırkgözü, Sakızlı köyleri ve Kozan, Maraş, Çiçeklideresi, Anavarza, Dumlu, Değirmenoluk, Yüreğir, Osmaniye, Akçasaz yerleri olay örgüsü içerisinde anlatılan diğer gerçek coğrafik mekânlardır. Edebi metnin kurmaca dünyasındaki a priori oluşumu adı geçen mekânların gerçekliğiyle, vital orijinallik yörüngesinde döner. İnce Memed IV'te anlatılan fiziki mekânlar dahlinde ortaya çıkan edebi kartografya şu şekildedir:

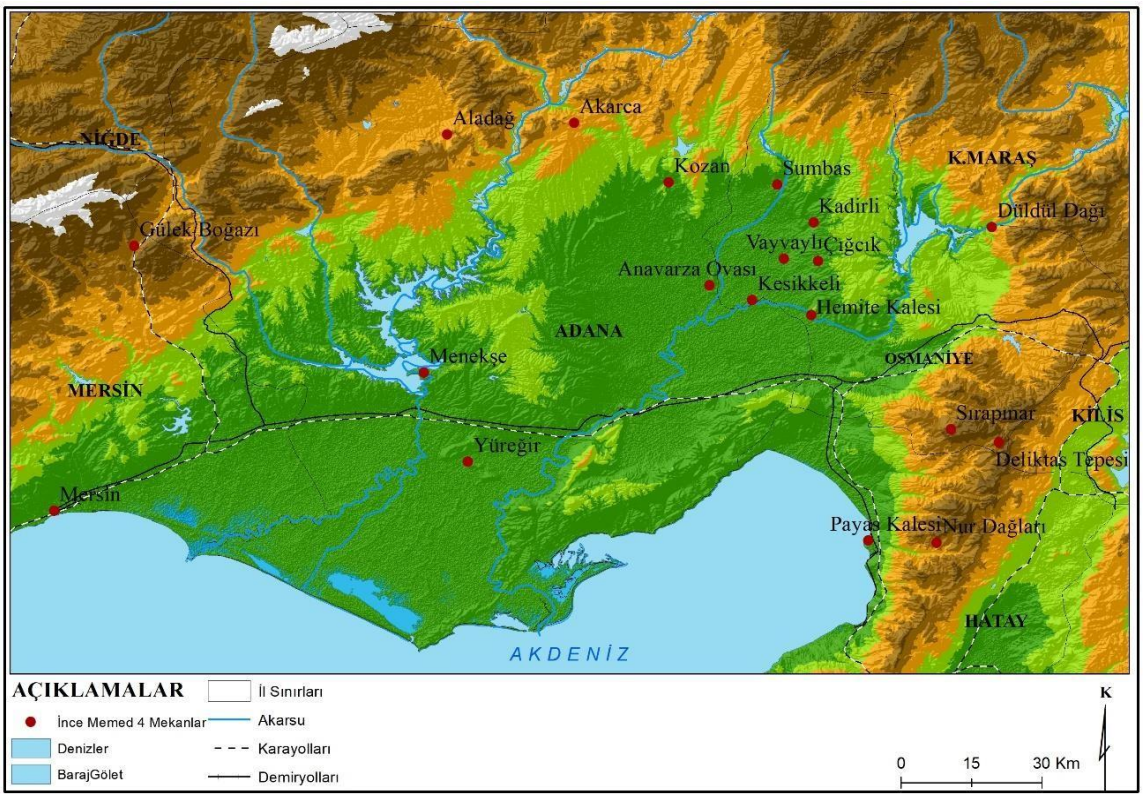

Leonardo da Vinci'nin "*Toroslarda Kalindra*" adındaki bir şehri tasviriyle başlayan seri, yazarın Akdeniz, Çukurova, Toroslar, Düldül dağı etrafındaki yerleşim yerlerinin tasviri ile kurgu düzenini ilerletir. Yaptığı bu gerçekçi tasvirler ile yazar, gökyüzünden kuşbakışı bir kroki çizerek coğrafi mekânlarla okuyucunun bütünleşmesini sağlar. Eserin içerisinde tasviri yapılan diğer gerçek coğrafi mekânlar ise Vayvay, Akyalı,

Dibek, Kesikkeli, Yanıkören, Yelpınar, Deliktaşlı, Kuru Çınar, Telli Kavak, Sırapınar, Değirmenoluk köyleri ve Menekşeli, Kozan, Osmaniye, Ankara, Mersin, Antakya, Kadirli, Yüreğir, Çukurova, Uzunyayla, Anavarza, Payas kalesi, Bozkuyu, Cığcık, Akçasaz, Akarca ormanı, Kanlıgedik, Demirkazık doruğu, Kardöken boğazı, Narlıbahçe yerleşim bölgeleridir.

İnce Memed serisinde yer alan mekânlara yönelik yapılan bu haritalandırma sistemi ile Yaşar Kemal'in, 1930'lu yılların Çukurova coğrafyasını bilimsellik gerçekliğinde yansıttığı görülmektedir. Bu durum roman okurlarının duyu dünyasında gerçekliği olan bir coğrafi mekân yaratılmasını sağlayarak, okurun kurgu dünyasının içinde yaşayan bir gözlemci olmasını gerçekleştirir. Aynı zamanda okurun görsel düşünme yetisine kapı aralayan vizyonlar taşımaktadır. Okur mekâna dair deneyimlerini benzerlik ilişkisiyle bağdaştırıp zihinsel eklentilerle coğrafik inovasyon kurar. Coğrafik inovasyon aracılığıyla bireyin zihin retinasında muhtelif açarlarla inşa ettiği Çukurova, tıpkı Platon'un mağarası gibi her okur için yeniden yaratım mekânı olmaktadır. Bir temsil, bakan kişiyi eksik olan gerçekçi ayrıntıyı doldurmaya çağırıyormuş gibi görüldüğünde (Arnheim, 159) homojen birleşme aksiyomu yaratır. Roman serisindeki Çukurova okuyucu için bütün reel varlığıyla İnce Memed'in ayak bastığı orijinal, inovatif bir mekâna dönüşmektedir. Eserin vakasıyla ilgili hayal ve reel arasında tereddütler yaşayan okurun tercihi, mekânsal inovasyon etkisiyle reele yakın durur.

İnce Memed'deki Kültürel Jeolojik Yapı Unsurları

İnsanlığın ilk dönemlerden itibaren çevresine olan ilgisi topografya, iklim ve kültürel faktörlerle birlikte biçimlenip özgün mekânsal dokular şeklinde sosyal organizasyonlar oluşmasını sağlamıştır (Yiğit ve Türel, 187). Bu şekilde oluşan coğrafi mekânlar, yaşam şekli ve kültürü etkilemenin ürünleri olduğundan maddi kültür varlık alanlarını oluşturur. Kültürel değer taşıyan bu mekânlar, bulunduğu coğrafyanın hem jeolojik yapısı hem de kültürel değerlerini taşımaktadır. Beşerî bilimlerin literatür sahasında bu mekanlar *kültürel jeolojik yapılar* olarak adlandırılır. Bu yapılar; toplumların başarı, estetik, değer ve önceliklerine işaret ederek kültürel mirasın önemli bir bölümünü yansıtır. Geçmiş kültürlerden günümüze ulaşan en basit mimari parçalar bile toplumların kültürel değerleri veya yaşam tarzları hakkında bir şeyler anlatır (Tümertekin ve Özgüç, 116). Bu mekânlar, coğrafya bilimi dışında kurgu dünyasında mekânı önemli bir temsil değer olarak gören edebi metinlerde de yazarlar tarafından kullanılmaktadır. Çukurova'nın topografik yazarı Yaşar Kemal de bir coğrafi mekânının oluşumunda sadece fiziksel yapıların değil beşerî etkenlerinde etkili olduğunun farkındalığında yazdığı İnce Memed serisinde, sıklıkla Çukurova'nın kültürel jeolojik yapı temsillerini kurgu içerisinde kullanmıştır.

Roman içerisinde jeolojik kültürel yapıların ilki Çukurova'nın coğrafi yapısına göre inşa edilen "*Huğ*" adlı mesken tipidir. Çukurova'daki köy evleri genellikle sazlarla kamışlardan, bir de çilpirti dedikleri çalılardan kurulur, huğ denilen bu evler dikdörtgen biçiminde, uzunlaması en çok yirmi beş, otuz adım, enlemesi on adımla on beş adım arası olurdu. Yan duvarları kamışsa, kamışlar, uzatılmış kalasların üstüne dikine dizilirdi, çitse, dikilmiş kazıkların arası ince çilpirti çubuklarıyla örülürdü. Duvarın yüksekliği iki buçuk metreden fazla olamazdı. Kamış çitlerin de çilpirti çitlerinin de içi toprakla kalınca sıvanır, bu sıvaların üstü de Hemite dağı yörelerinden getirilmiş mavi, sarı, yeşil, kırmızı, topraklarla boyanır, süslenirdi. Huğların üstü çoğunlukla sazlarla

örtülürdü. Yalnız çok zengin insanların evlerinin, o da çok seyrek, duvarları taştan örülür, damları da çinkoyla, kiremitle örtülürdü (Kemal, İnce Memed III 221). Yazar, çizdiği bu huğ mekânı ile hem bölgenin coğrafi yapısının kişilerin yaşam alanlarını nasıl belirlediğini göstermekte hem de yapının oluşum aşamaları hakkında okura bilgi vermektedir.

Yazarın ele aldığı jeopolitik kültür mekânlarının bir diğeri de *Ocak'tır.* Evlerde ateş yakılan yer anlamına gelen ocak, zamanla terimsel yapısının anlam genişlemesine uğramasının sonucunda aynı yerde yaşayan aileyi, soyu, milleti temsil eden kavram haline gelir. Ocak, Türklerde de saygı duyulan bir unsur aynı zamanda ailenin devamıdır. Eski Türklerdeki atalar kültü ile bağlantılı olması kuvvetle muhtemel olan "aile ocağı" terimi ocağın yanmasını soyun devamı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Eski Türk inancına göre aile ocağı ataların mukaddes yadigârıdır. Büyük atanın ve büyük ananın ruhları aile ocağında daima hazır bulunur, bu sebeple bunları takdis etmek ve bunların hürmetine ocağı söndürmemek gerekir (Yörükan, 68-69). Yaşar Kemal'de Anadolu'nun tarihini yansıtan önemli bir kültürel mekân olan ocak geleneğini, İnce Memed'in yaralandıktan sonra tedavi için götürüldüğü Kırkgöz Ocağı üzerinde şu şekilde anlatılır: Kırkgöz Ocağı orada, çakmaktaşından apak kayalıkların arasında, iri, yaşları belirsiz ağaçların yanında, Türkmen'in Horasandan geldiği yıllardan bu yanan durup durur. Eski çakmaktaşından örülmüş eve üç tane kemerli kapıdan girilir. Kapılar meşedendir ve sağlamdır. Üstüne türlü çiçekler, kuşlar, böcekler, Kurandan ayetler işlenmiştir. Her kapının işlemeleri arasında bir giz, bir afsun gizlidir. Bu ocak Horasandan bu yana bütün dertlere deva, hastalara şifadır. Yoksullar, düşkünler, başı dara gelmişler dertlerine çareyi bu ocakta ararlar (Kemal, İnce Memed III 277). Yazar, okura sunduğu bu görsel şölende ocak mekânlarının coğrafi şartlara göre fiziki yapısının nasıl oluştuğunu ve insanlar için kullanım amacını realist bir çizgide anlatır.

Çukurova bölgesi insanlarının bazıları için geçmişten günümüze devam eden konargöçer yaşam şeklinin yansıtıcısı olan *çadır, yörenin önemli coğrafi mekânın geleneksel temsilidir.* Yaşar Kemal'de bölgede yaz aylarında yaşanan aşırı sıcaklar sonucunda dağlara hayvanları otlatmak için çıkan insanların yaşam şekillerini yansıtan çadır geleneğini kurgu âleminde sıklıkla işler. Yazar, Çukurova'nın temsili olan yörük çadırının ihtişamını İnce Memed'in gözünden şöyle tasvir eder: Çadırın içine kapıdan başlarını eğerek içeri girdiler. İçeri girer girmez Memed afalladı kaldı. Çadırın içinin güzelliği onu vurdu. Ömründe ilk olarak böyle bir çadır içi görüyordu. Yörüğün merhabasını bile duymadı Gözü çadırın içinde. Çadırın arka tarafında nakışlı çuvallar… Çuvallarda nakışlar renkler uçuşuyor. Baş döndürücü hızla uçuşuyorlar. Renklerin cümbüşü veryansın ediyor. Nerden bu kadar ışık sızıyor çadırın içine? Işıklar renkler birbirine karışmış oynaşıyor. Memed'in gözüne bir çuval takıldı. Uzun zaman gözünü çuvaldan alamadı. Çuvalın üstünde muhabbet kuşları vardı. Küçük küçük… Belki bin tane. Gaga gagaya vermiş kuşlar… Yeşil mavi, kırmızı, mor kuşlar. Kuşlar renk renk uçuşuyor" (Kemal, İnce Memed I 175). İhtişamı ile İnce Memed'i etkisi altına alan Göçebe Kerimoğlu'nun bu çadırının içindeki görünüm, doğanın içinde uygun yaşamsal düzenin nasıl yaratıldığının bir göstergesi niteliğindedir.

Yaşar Kemal, roman içerisinde kahramanların dış dünyadan ayrımlarını ve coğrafi şartlara uyum sağlayan mekânlardan bahsederken o dönem Çukurova'sının ve Türk mimarisinde önemli *Konak* yerleşkesine de değinir. Bu dönemde konaklar,

ekonomik durumu iyi olan insanların yaşamlarını devam ettirdiği evlerdir. Seri içerisinde köyün zengini Murtaza Ağa'nın konağının tasviri ile dönemin yapı anlayışı hakkında bilgi verilir. Murtaza Ağa kapısının tokmağını üç kere hızlı hızlı vurdu. Konak iki katlıydı ve on dört odası vardı. Bir oda da çatı katındaydı ve tavan arasından küçük bir merdivenle çıkılır, icabı hal, başka, gizli bir merdivenden de sokağa varılırdı. Kasabanın en güzel, beyaz badanalı, büyük yapılarından birisiydi. Karabet Keklityan, ustayı ta Sivas'tan getirmişti. Konak yapıldığında hem Ermeniler ve hem de Türkler arasında dillere destan olmuştu. Her odasının duvarı nakışlı ak dişbudak ağacından işlenmişti ki, hiçbir odanın yapısı ötekine benzemiyordu. Birinci katın tabanı çakıl taşlarıyla renk renk döşenmiş, döşemenin tam ortasına da Anavarza'nın oralardan bozulmadan getirilmiş, üstünde geyikler, sülünler, mor çiçekler olan bir Bizans mozaiği yerleştirilmişti (Kemal, İnce Memed II 63-64). Ayrıca kurguda anlatılan Dulkadiroğulları döneminden kalan Sarı Sultanoğlu'na ait olan konağa ait şu tasvir: Sarı Sultanoğlu'nun evi bu dağ kasabasının dışında büyük bir bahçenin ortasında, kesme taşlardan örülü yüksek bir avlu duvarının içindeydi. Kırk odalı, geniş, at oynatacak kadar büyük salonlu, sofalı, iki katlı, bol pencereli bir konaktı. Bu konağın Sarı Sultanoğlunun dedesinden kaldığı söyleniyordu. (…) Odadaki sarı çakmaktaşından çok güzel yapılmış ocak ilk göze çarpıyordu. Dört duvar da ceviz kaplamaydı. Duvarlara oyulmuş dolapların tahta kapakları oymacılığın usta işiydi ve çok ince işlemişti. Tavan da öyleydi. Duvarlarda büyük, altın yaldızlı yazılarla, renkli, mavi, pembe tuğralarla bezenmiş fermanlar asılıydı. Bir de tam ocağın üstünde, gene oymalı, altın yaldızla bezenmiş bir soyağacı duruyordu. Ağacın gövdesi, dalları altın varaktı. Her dala yeşil birkaç yaprak konmuş, yeşil yaprağın içine de altın yaldızlı adlar yazılmıştı (Kemal, İnce Memed IV 132-134). Dönemin Çukurova'sının hem tarihi hem de coğrafi yapı stoğu hakkında bilgi vermektedir.

Edebiyat literatüründe jeopolitik kültürel mekânların kurgu dünyasındaki yerini iyi şekilde yansıtan Yaşar Kemal, bu mekânları insanların coğrafi şartlar altında yarattığı yaşam alanları olarak kullandıkları evler olarak anlatır. Yaşamsal devamlılığın sağlayıcı olan bu evler, kurgu düzleminde yer alan karakterlerin yaşamındaki olumsallıkları (contingences) savuşturur, süreklilik yönünde verdiği öğütleri çoğaltır. İnsan dünyaya konargöçer yaradılışıyla bir gurbetçidir. Ev bireyin gurbetini törpüleyen, yatıştıran tutunma zeminidir. Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı koruduğu gibi, yaşamdaki fırtınalara karşı da ayakta tutar (Bachelard, 27). Böylelikle bu yapılar hem coğrafi hem de beşerî olumsuzluklara karşı insanlığın koruyucu mekânı statüsü kazanır.

Coğrafi Unsurların Birey Üzerindeki Metaforik Yansımaları

İnsanın yaşadığı coğrafyadaki ruh halleri ve duygu durumları, mekânların ikircikli tanımlarını ve farklı deneyim biçimleri ile oluşturulan mekânların ortaya çıkışını sağlar. Bu durum çerçevesinde zenginleşen mekânsal algı alanı, edebiyatın kurgusal bağlamına da sirayet etmiştir. Yazarlar edebi metinlerinde, coğrafya-insan etkileşimi ile zenginleşen kurgularını okuyucuya yansıtırken kavramsal ağlar kullanarak hem fiziki hem de bilişsel bir haritalama sistemi geliştirmiş olurlar. Kavramsal ağların anlam dünyasını ise metaforlar belirlemektedir. Metafor sözcüğü, Eski Yunanca'da bulunan meta (üzeri-ne) ve phrein (taşımak) sözcüklerinden gelmekte ve bir "şey"in bazı yönlerinin başka "şey"e taşındığı ya da transfer edildiği zihinsel-dilbilimsel süreçleri ifade etmektedir. Bu süreçlerin sonucunda, "ikinci şey"den sanki

"ilk şey"miş gibi bahsedilmesi söz konusu olmaktadır (Cebeci, 9-10). İnsanın bilişsel zenginliğini artıran metafor, edebiyat literatüründe okuyucuda zihinsel bir anlamsal yaratım sahasına hizmet etmektedir. Edebiyat sahasında coğrafya-insan ilişkisini anlatan çoğu metin, metaforların anlamsal gücünden yararlanarak okura görselliğin ve bilişselliğin birleştiği edebi bir coğrafi harita sunmaktadır.

Türk edebiyatında edebi metnin coğrafyasını metaforlar ışığında okuyucu zihninde başarılı bir şekilde haritalandıran Yaşar Kemal, İnce Memed serisinde coğrafik unsurların birey üzerindeki etki halesinden kurgu dünyasını oluşturmaktadır. Yazar, metin içinde ilk olarak *çoklu duyumsama* eylemini gerçekleştirecek metaforların oluşturduğu tasvirler aracılığı ile coğrafi-beşerî ilişkiler ağını okura sunmaktadır. Çoklu duyumsamanın açar sözcükleri olan metaforları algı merkezleri olan görme, duyma, dokunma, tatma ve koklama eylemlerinin birlikte ele alınmasını sağlanarak edebi metnin alansal sınırları belirlenir. Gözlemci, başka bir rengin tayfını üretir ve böylece görsel deneyimin etkin üreticisi olur (Crary, 85). Yaşar Kemal'in coğrafya tasviri, polifonik görüntüsüyle kurgu dünyasını reel mekânlarla mayalamaktadır. Roman serisinden, *Seyran,* Pazarcığın kırmızı kayalıklı Harmanca köyünden olurdu. Harmanca köyü sivri, bıçak gibi, ak, yeşil, mor, kırmızı çakmaktaşından keskinleşmiş, tuhaf, orman gibi bir kayalıktaydı. Burada güzel atlar yetişirdi. Suları çakmaktaşı kayaların arasından kaynar, billur gibi şıkır şıkır, bin bir aydınlıkta parlayarak ovaya inerdi. Harmanca köyünün üstünden yılda dört kez katarlanmış turnalar, çok alçaktan geçerlerdi. Çakmaktaşından kayaların aralarında uzun boyunlu, iri, keskin kokulu, keskin renkli çiçekler biterdi. Kayaların arasına serpiştirilen buğdaylar da çok sert, verimli, besleyici olurdu. İnekleri, atları, öküzleri, Harmanca köyünde yetişen tekmil yaratık ince, uzun, sert, güzeldi. Hele insanları insan güzeliydi. Maraş illeri, aşağı ova insanları Harmanca insanını salt güzelliğinden, yakışıklılığından tanırlardı. Harmancanın kuşları, böcekleri de uzundu, renkliydi. Öteki kuşlardan, böceklerden daha güzel öter, daha güzel parlarlardı (Kemal, İnce Memed II 126) tasviri ile Harmanca köyü tanıtılır. Okurun zihin dünyasında bilişsel bir haritalandırılmasın gerçekleşmesi için öncelikle yazar, görme duyusuna hitap eden bölgenin fiziki koşullarını yansıtan kayalıkları anlatır. Bölgenin biyoçeşitliliğini atlar, inekler, öküzler, güzel sesli kuşlar ve yetiştiği kayalığın keskinliği ile birleşen, beyinde şok uyarımı yapan keskin kokulu çiçekleri ile duyma ve koklama eylemlerini aktif hale getirir. Daha sonra var olan keskin, uzun, sert ve güzel hayvan ve bitkileri olan bölgenin insanlarının da doğa ile bütünleşerek aynı güzelliği sahip olduğunu metaforik unsurlarla anlatır. Bu anlatımsal yöntemle Harmanca köyünün mekânsal özelliğini, fiziki ve beşerî unsurlarının birbiri içinde harmanlanması ile okura tanıtır.

Yeryüzü coğrafyasında insana aidiyet duygusu veren toprak, İnce Memed romanında yaşamın, gücün, varoluşun, ailenin yansıtıcısı olan kavram metaforu olmuştur. Toprak insanın, içinde bulunduğu bireysel varoluş alanında, bu alandaki tüm diğer varlıklara kıyasla gerçekten 'merkezi' olarak nitelendirilebilecek (Guenon, 28) simgeler bütünüdür. Metin içerisinde yardımcı karakter olarak yer alan Iraz'ın, kocasını kaybettikten sonra tek başına hayat mücadelesinde büyüttüğü oğlu Rıza'nın, Adaca kayasındaki babasından kalma ve amcası tarafından el konulan toprak parçasına duyduğu özlem şu şekilde tasvir edilir: Sakarköyün toprakları çok verimli… Öteki köylere bakarak geniş de. Büyük bir düzlük. Bu düzlüğün tam orta yerinde bir nokta gibi, Adaca denilen kocaman kaya parçası var. Cümle düzlük ekilip yeşerince, tarlalar yeşile kesince, Adaca kayası bembeyaz, yeşilliğin ortasında parlar. Adacanı dibindeki

tarlalardan bir tanesi, en büyüklerden birisi Rızanın babasının tarlasıdır. Yıllardır amcası sürer. İşte o tarla… Rıza yağlı bir toprağı hayal eder, yüreğindeki hınç büyür, taşar… Nereye gitse, nerede çift sürse, gözleri Adaca kayasının dibindedir. Adaca kayasının dibi bir aşk gibi" (Kemal, İnce Memed I 207-208). Rıza, ailesine ait olan ve hayata bağını sağlayan toprak ile bütünleşerek manevi dünyasında bir aşkı beslemektedir. Toprak, kavramsal olarak bereket, bolluk, aidiyet kavramlarının metaforik anlam karşılığıdır. Rıza'nın ailesini ve yaşama aşkını besleyen, babasından kalma Adaca kayası dibindeki tarlası olmuştur.

İnce Memed romanının içerisindeki coğrafi mekanlar, *Katmanlı Derinlik* yaklaşımını kapsayan tasvirlerle de okura farklı metaforik unsurlar ile sunulmaktadır. Katmanlı Derinlik, coğrafi bir mekânı değerlendirirken eşzamanlı bir anlayış yerine mekânın tarihsel gelişimi içinde yer alan farklı katmanlı zamanlarla birlikte değerlendirmesine dayanır. Romanda, I. Dünya Savaşı döneminde sefalet içindeki Sakızlı köylüsünün yetiştirilmesi için kendilerine emanet edilen keçileri yemelerinden dolayı Mahmut Ağa tarafından köyden sürgüne gönderilirler. Sürgün edildikleri Anavarza ovasındaki mekâna, kendilerini temsil eden Yalnızyurt ismini verirler. Yalnızyurt, barındırdığı anlamsal değerle dünya üzerinde yalnız ve sefil olan bu köylünün temsili olur. Sürgün edildikleri bu mekânda yeniden bir yaşam alanı oluşturmaya çalışan köylü, öncelikle topraklarında var olan verimsizlik ve kötülüğün kavramsal metaforu olan karaçalıyı temizleyerek doğa ile ilk mücadelesini başlatırlar. Olay örgüsünde bu mücadele şu şekilde anlatılmaktadır: Karaçalılıktan kurtarılmış bir toprak bire otuz, kırk veriyordu. Buğday, arpa, soğan, sebze, pamuk ektiler. Her köylü bu kurtarılmış toprakta utku kazanmış bir kahraman gibi dolaşıyordu. Atlar, inekler, koyunlar aldılar. At yetiştirmekte Çukurova'da üstlerine kimse çıkmadı. Urfa'dan getirttikleri damızlık kısraklarla soylu atlar yetiştirdiler. Ve ovadaki köyler içinde de ilk taştan evleri onlar yaptılar. Öteki köylerde sokak, alan yokken, bunlar düzgün sokaklar yapıp, köyün ortasına bir de alan açtılar. Ova köylerinin hemen hiçbirisinde cami yoktu. Yalnızyurt köylüleri olan ortasına, hem de kerpiçten bir de cami diktiler. Yaz gelince, yaylaya da gitmeye başladılar (Kemal, İnce Memed III 341). Yeryüzünün yaşamsal döngüsünde yer almak isteyen insanın mücadelesi, zafere erişmiş bir kahraman metaforu ile anlatılır. Kahramanın başarılı macerasının sonucu, yaşamın dünyanın gövdesine akışının kilidin açmak ve onu serbest bırakmaktır (Campbell, 44). Dünyanın gövdesi, uzvu konumundaki bu reel mekânları şekillendiren kahramanlar, benliklerinin anlam ve inanç görüngüsünü zemine monte eder. Yenilenen, baştan kurulan yapıların başarısı kahramana süreğenlik (self-consistency) iştiyakı verir. Böylelikle kahraman köylü üzerinden Yalnızyurt, tarihsel döngüsü ve coğrafi unsurlarının varlık alanıyla birlikte katmanlı derinliği olan bir mekân metaforu olarak okuyucusuna sunulmuştur.

İnce Memed serisinde dikkat çeken bir diğer metafor kümesi ise kötülüğün sembolü dikenler ve gücün taşıyıcısı ateştir. Çukurova köylüsüne tarlada çalıştığı zaman engel oluşturan bu dikenler; roman serisinin birincisinde çakırdikeni, ikincisinde karaçalı, üçüncüsünde keven dikeni ve dördüncüsünde ise deve dikeni olarak yer alır. Bu dikenli bitki toplulukları hem köylünün ekinlerine engel olan kötülüğün karşılığı somut bir metafor hem de zalim ağaları ve beyleri temsil eden soyut bir metafor özelliği taşımaktadır. Yazarda, ezilen Çukurova köylüsünü var olan ağalık düzeninden kurtarmak için çabalayan İnce Memed'in öyküsünü anlattığı roman serisinin hepsinin sonunda coğrafik unsur olan bitki örtüsünün ürünleri dikenliklerin ateş ile yakılarak

yok edildiği görülür. Bu yakıcı eylemin kaynağı olan ateşe bakan köylü ise dikenler üzerinden düşünmeye zorlanır. Bir zaman sonra bu düşünce, alevin kendisini de aşar ve geleceğe dair umut derinliği olan bir hayal âlemine girmesini sağlar. Çünkü aleve karşı doğal-cesaretle söylersek-doğuştan bir hayranlığımız var. Alev, görme hazzının vurgulanışını, her zaman görülenin ötesini belirler. Bizi bakmaya zorlar (Bachelard, 10). Romanda bakılanın ardını görmeye zorlayan ve yeniden doğuşun metaforik anlam taşıyıcısı olan ateş, köylünün içinde bulunduğu haksızlıklara ve yanlış düzene karşı verdiği mücadelenin zafer meşalesini temsil etmektedir.

Roman serisi içerisinde sadece var olan coğrafi gerçekliğin, birey üzerindeki etki dalgası ile oluşan metaforik anlatımların dışında coğrafi etkilerin dolaylımı ile ortaya çıkan ve kötücül bir etki yaratan hastalık kavramına dair metaforik anlatıma yer verilir. Çeltik salaklarının bataklığında inanılmaz bir hızla üreyen sivrisinekler, büyük uğultularla, kara yağmur bulutları gibi köylerin, kasabaların üstüne çökmüş, koskoca ovada hemen hemen hastalanmayan kimse kalmamıştı. Çok çocuk ölmüştü sıtmadan o yaz. Köy, kasaba mezarlıkları yeni, küçücük yüzlerce mezarcıkla dolmuştu o yaz. Ne kasabada ne köylerde cibinliksin uyumanın mümkünü çaresi yoktu. Bütün yaz, çamur içinde kalıp, çamurdan birer heykele dönmüş sıtmalılarla öteki köylüler, kasabanın yaşlı tek doktorunun evinin önünü, cami avlularını, bahçeleri, sokakları, caddeleri, alanları doldurdular. Her birisi sıtmadan iki büklüm olmuş, karnı sırtına yapışmış, avurdu avurduna geçmiş, bacakları birbirine karışmış kimseler, tozlara belenerek inliyor, bir yanıyor, bir üşüyorlardı. (Kemal, İnce Memed IV 267). Çukurova coğrafyasının bugün bile sorunsalı olan sıtma hastalığını metaforik unsurlarla anlatan bu ifadeler, okuru etki bağlamında kötücül düşünmeye yöneltir. Bu kötücülüğün nedeni olan fiziki coğrafyanın yarattığı hastalık durumlarının olumsuz etkilerine karşı yeni bir ilişki geliştirmek, bedenin yeni haritasını keşfedebilmek için hastalığın anlatılması hayati önemdedir (Frank, 1). Romanda var olan kara yağmur bulutu olarak ifade edilen sıtma hastalığı da Çukurova insanın bedensel çöküşünün temel dayanağı olarak tanıtılmaktadır. Hastalığın pompaladığı duygu durumu çaresiz kalmayı imler. Hastalık öncesi ve sonrası evresindeki müdahale sınırlılığı, vakadaki gerilimi trajikliğe tırmandıran ögedir. Hasta olmanın çözüme yönelten mecburiyeti ve sıtmaya yakalanmamaya karşı garantisiz bilinmezlik karakterlerin yalpalamasına neden olur. Hastalığın sebep olduğu ölümün özellikle çocuk ölümüyle pekiştirilmesi vurucu etkileşimin temel postulatıdır. Toplumsal çarpıklıklar sıtmayla harmanlanarak kısıtlılık telkinleri aşılanmaktadır. Okurun sosyal sorunlar eşliğinde rahatsızlığa müdahil olması ona revizyoncu sorumluluk yükler. Düzeltme şansı olmasa bile hassasiyetin nahif dokunuşlarını yaşam sarmalına yedirebilme şansı edinir. Sıtma hastalarının beden temsili ise heykel metaforu olarak camilerin, bahçelerin, sokakların kötü bir unsuru şeklinde tanıtılır. Bu kötü, hastalıklı ve taşlaşmış metaforik bedenler okuyucuya; coğrafi olanın, beşerî olanın ve duyguların iç içe geçtiği ilişkisel bir görsel zemin sunmanın yanında zihin ağında coğrafi ve beşerî unsurların birleştiği bilişsel bir coğrafi harita oluşturmayı sağlamaktadır.

Sonuç

Beşerî bilimler içerisinde ortak kesişimleri olan coğrafya ve edebiyat sahasının ilişkilerini inceleyen çalışmalar, son yıllarda literatürde yer almaya başlamıştır. Bu çalışmaların daha çok edebiyat ürünlerinde yer alan mekânların, coğrafya alanındaki karşılıklarının tespiti üzerine yoğunlaşarak yapıldığı görülmüştür. Bu durumdan dolayı

coğrafya-edebiyat ilişkisini, fiziki mekân gerçekliğinin yanında mekânsal yansımaların birey üzerinde oluşturduğu psikolojik, sosyolojik ve kültürel etkilerin anlam değerlerine dair literatürde yeterli bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada da literatürdeki var olan bu eksiklikleri tamamlamak için Çukurova'nın eşsiz coğrafyasını eserlerinde sıklıkla işleyen Yaşar Kemal'in İnce Memed roman serisi üzerine *coğrafya-edebiyat-insan* matrisi üzerinden bir inceleme yapmak amaçlanmıştır.

Çalışmanın düzlemini oluşturan coğrafya-edebiyat-insan etkileşimi, ilk olarak yazarın eserde yansıttığı kurmaca coğrafyanın, fiziki gerçekliğinin tespiti için edebi metin üzerine ilk kez coğrafya biliminde kullanılan haritalandırma yazılımı kullanılmıştır. Kurgu dünyasında, gerçek olarak yansıtılan fiziki mekânların haritaları belirlendikten sonra roman içerisinde, var olan coğrafi gerçeklerin beşerî etkileri olarak ortaya çıkan kültürel jeopolitik yapılar ve özellikleri açıklanmıştır. Çalışmanın ilk iki bölümünde coğrafik etkilerin varlığı ile oluşturan mekanların edebiyat kurgusunda nasıl yansıtıldığı belirlendikten sonra üçüncü bölümünde insanın bilişsel haritalandırma ağını temsil eden metafor kavramından yararlanılarak coğrafya-edebiyat düzlemine insanın bilişsel süreçleri de eklenmiştir. Bilişsel eklentilerin varlık alanlarına dair tespitler, yazarın roman içerisinde var olan coğrafik etkenlerin ortaya çıkardığı mekânsal bağlamların temsilleri olan kavram metaforların belirlenmesini ve bu metaforların bireydeki psikolojik ve sosyolojik yansıma anlamlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Literatürde farklı bilimlerin kesişmesini sağlayan bu multidisipliner çalışma, beşerî bilimlere dair sahaların gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Aktaş, Ş. (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Arnheim, R. (2021). *Görsel Düşünme*. (Çev. Rahmi Öğdül). İstanbul: Metis Yayınları.
Bachelard, G. (1999). *Bir Kandilin Ateşi*. (Çev. Fahrettin Arslan). İstanbul: Yedi Gece Yayınları.
Bachelard, G. (2017). *Mekânın Poetikası.* (Çev. Alp Türkmentekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
Campbell, J. (2017). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: İthaki Yayınları.
Cebeci, O. (2019). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
Cioran, E. M. (2019). *Çürümenin Kitabı*. (Çev. Haldun Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları.
Crary, J. (2019). *Gözlemcinin Teknikleri*. (Çev. Elif Daldeniz). İstanbul: Metis Yayınları.
Frank, A.. W. (1997). *The Wounded Storyteller: Body, Illness and Ethics*. Chicago University Press.
Fromm, E. (2022). *İnsan Olmak Üzerine*. (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Say Yayınları.
Guenon, R. (2019). *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*. (Çev. F. Lütfi Topaçoğlu). İstanbul: İnsan Yayınları.
Han, B. Chul (2020). *Eros'un Istırabı*. (Çev. Şeyda Öztürk). İstanbul: Metis Yayınları.
Kabacalı, A. (2004). *A'dan Z'ye Yaşar Kemal.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Kefeli, E. (2009). Coğrafya Merkezli Okuma. *Turkish Studies,* 4(1), s. 423-433.
Kemal, Yaşar. (2016). *İnce Memed I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Kemal, Yaşar. (2016). *İnce Memed II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Kemal, Yaşar. (2017). *İnce Memed III*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kemal, Yaşar. (2018). *İnce Memed IV*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Koca, S. (2017). Eski Orta Asya'da Tabiat, İklim ve İnsan Unsuru. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1 (1). s. 9-17.

Moretti, F. (2021). *Uzak Okuma*. (Çev. Onur Gayretli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tally, R. T. (2020). Mekânsallık. (Çev. Emel Aras). Ankara: Hece Yayınları.

Tümertekin, E. / Nazmiye Ö. (2011). *Beşerî Coğrafya (İnsan-Kültür-Mekân)*. Ankara: Çantay Kitabevi.

Yiğit, E. M. ve H. S. T. (2006). İlkçağlardan Günümüze Anadolu'da Açık Mekânın Evrimi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*. 3 (2). ss. 187-195.

Yörükan, Y. Z. (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm.* İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.